

BASARRI JOAN ZAIGU
(1913-1999)

Donostia, 2000-II-25

Izenez Iñaki Eizmendi zena, eta *Basarri* izengoitiz gehiago ezagutzen genuena, Zarautzen zendu zaigu azaroaren 4an. Bere bizitza guztian zuzeneko harremanak izan bazituen ere bere hartzaileekin, azken aldiotan, urteen zamak azpiraturik, etenik zeukan jendaurreko langintza. Bakezkoa da utzi digun negarra, esker onezkoa bizten digun sentiberatasuna eta atxikimentu zabalekoa euskal senean berarekin dugun ahaidetasuna.

Basarriren langintza zenbaterainokoa izan den, aski ongi laburbilduko digu A. Zavalak, Basarri ezagutu, miretsi eta argitaratu duenak: “Iru alderdi izan ditu Basarriren bizitzak: bertsoak, irratia eta egunkaria; kantua, itza eta papera. Millaka bertso plazetan: millaka saio irratitik; eta millaka idazlan, naiz bertsoz, naiz prosaz, agerkarietan. Iru alderdi oiek alkarri asko eragiten diotela esango nuke” (1).

Euskaltzaindiak, Erakunde bezala, Basarri azken agurra egiterakoan, bidezko da zor zaion aitormena eskaintzea. Egia da, lehendik ere Euskaltzaindiak egina ziola Basarri ongi merezia duen aipamena *euskaltzain ohorezko* izendatuz lan bikainak egiteagatik, euskara era aipagarrian landu dutenen artean bere izena kokatuz (2). Gaurko agurrari begira, gauza pare bat esan nahi nituzke Basarriren ohoretan, Euskaltzaindiak dion eraskotako begirunea, zehaztuta gera dadin bi puntu hauetan: 1) Basarri da XX. mendeko bertsoari garrantzitsuena; eta 2) bera dugu herri prosagintzak gerrondoan izan duen eredurik aipagarriena, ahozko eta idatzizko tradizioak bat eginik hartzaileei eskainitako emaitzan.

1. XX. Mendeko bertsoari garrantzitsuena

Lehenik, bertso-kopuruz eta gaien ugartasunez. Honela dio A. Zavalak, Basarriren dokumentazioaz inork ez bezalako argibideak dituenak: Basarri

(1) EIZMENDI, I., *BASARRI, Nere Bordaxotik*, 1992, “Auspoa Sail Nagusia”, 2.t., 17 or. (A. Zavalaren hitzak).

(2) Basarri euskaltzain ohorezko izendatu zen, 1984-XI-30ean. *Euskera*, 30 (1985), 484 or.

“izango degu bertsozik geien jarri duan bertsolaria; eta bera ere gai geiena ikutu eta erabili izan duana” (3).

Kantitatea ezetik, aipatu behar genuke Baserriren bertsozintzaren nolakotasuna. *Bertso txarrik sekulan bota ez duena* esaten zen garai batean, bere teknika goraituz. Basarri saiatu zen bertso jarrietan erabiltzen, plazan erabiltzen ez ziren eskema metrikoak: kantu zaharrenak, kantu leiendistikoak. Eta *prosagintza errimatu* (prosa rimada), orduan esaten zitzaiona ere landu zuen, eta hau plazako jardun bat-batekoan. Basarrik, inprobisazioaz gain, landu zuen kantugintza berrira daraman bertso-mota. Ez bakarrik tradiziozkoa, baizik eta berrikuntza suposatzen zuen kantugintza, garaiko eskakizunei berak egokitua.

Hau horrela izanik ere, bertsolariaren teoria eta proiektua landu eta garatzeagatik izan da batez ere Basarri XX. mendeko bertsolariarik garrantzitsuena. Plazan agertu zenetik ezarri zitzaion proiektu berria egiteko zeregina.

Izan ere Basarrik, 1935eko urtarrilaren 20an, *Bertsolarien Eguna*-ko bere lehenengo txapelketa irabazi zuenean, Jose de Artetxe, orduko kronikagileak, honela dio bere berrietan: “Ez da harritzekoa saria Basarri ematea, honen merituak neurtuz gero”. Baina hau ere badio: “Basarrik bere eskola jarriko du; eta jarri behar du gainera. Oso bestelakoak dira Basarriren jarrera eta arierak, eta bertsolari zaharrenak”. Eta eginkizun hau duela txapeldun berriak: “Bertso-zaletasuna sentitzen duten asko eta asko leziatu behar dituela eta hezi bere inguruan” (4).

Honela ziren kontuak 1935eko txapelketa hartan. Eta Artetxeren susmoa egia zela adierazteko, argitasun betea ematen digu Basarrik berak, 1984an, *Bertsolaritzari buruz* atera zuen liburuan. Guztira 35 artikulua dira *Zeruko Argia*, *Arantzazu*, *Goiz Argi* eta Donostiako kazetetan argitaratuak. Lehenengo idazlana 1963koa dugu, eta azkenekoa 1984koa. Egia da liburuak “bertsoaren neurria, puntuak, esanahiak... Saiok nola prestatu, ta noiz eta nun egin... Gai jartzailearen lana...”, aipatzen dituela (5). Agian guretzat, gaiaren ikuspegi abstraktoagoan, nahiago dugu “Basarriren bertsolari proiektua” izendatu liburua- ren muina (6), bertsolariaren teorigilea ezetik, 1935-1980ko bertsozintza kudeatu duela agertuz, Txirritagandik Amuriza arte.

Basarriren pentsamoldea, bere egitasmoaren argitan, honelatsu azpimarra dezakegu, labur izan behararen amorez:

(3) EIZMENDI, I., *BASARRI*, ibid., 18 or. (A. Zavalaren hitzak)

(4) LEKUONA, M., *Aozko literatura*, 1978 *Idaz-lan guztiak*, It., “Kardaberaz Bilduma”, 22. z., Eset, Gasteiz, 327 or.

(5) A. ZAVALA, “Itzaurrea”, *Bertsolaritzari buruz* 1984, “Auspoa”, 178 z., 12 or.

(6) LEKUONA, J.M., “Basarriren bertsolari proiektua”, *Ikaskuntzak euskal literaturaz*, 1974-1996, 1998, Deustuko Unibertsitatea, Donostia, 364-378 or.

- Garaiko gehientsuenek baino prestakuntza hobea zuen bertsolaritzaz mintzatzeko: gizon eskolatua genuen, nahiz eta autodidakta izan; ongi jantzia literaturan eta musikan, zer esanik ez hizlaritzan eta herri eza-gutzan.
- Praktikotasun burutsua da Basarriren lege nagusia, bide berriak markatzen eta teoria mamitzen hasterakoan. Bertsolaritz berriago baten nondik -norakoak finkatzen ditu: saio laburragoak, zehatzagoak, musika aberatsagoak eta gaiari egokituagoak, garaiko kulturaz jantziagoak, kultura idatziari adi dagoen abeslari herrikoiaaren susmo garaikideak. Hori guztia praktikotasunetik gauzatuz.
- Gaiak biziak, ugariak, arretagarriak erabiltzen ditu, kazetari bati nahi-taez dagokion eran: fedea, hizkuntza, herria, kultura, giza legea, bihotz-eragin erromantikoa ere bai, eta balio sustantiboak garatzeko joera. Dena, eguneroko gertakizunen ikuspegitik begiratuta (7).

Esan daiteke, Basarri dela lehenengo bertsolaria bere ofizioari buruz barendik teorizatzen duena, liburu bat osatzeraino, bertsolaritzari buruzko proiektu bat egiteraino, oinarri hartzen baditugu hogeitau urtean zehar han eta hemen argitaratutako lanak.

Plazako bertso-gintzan ere ezin ahaztu Basarrik bere kantuzko ofizio zaharri eginiko zerbitzua. Aldian-aldiko mirabetza asperrezinean dohanik onenak eta bizitzako ordu asko eskaintzen dizkio bat-bateko bertsolaritzari. Hala nola, bertso-ohitura oraindik bizi zen lekuetan, bertso-zaletasuna indartuz; galdua zeukatenetan berriro biztuz, beti ere erakutsiz bertsoek duten garrantzia jai-giroko herri festetan. Bestalde, bat-bateko bertso-gintzaren hizkera berriagotu zuen, P.M. Otañoren haritik, zizurkiltarraren bertso-molde idatzia ahozko saioetara aldatuz, euskara txukuna bezain herrikoia aukeratuz (8).

Bertso-gintza herrikoiaaren zabalkundeari bagagozkio, Basarrik bertsolaritz kazetaritzan sartu zuen, nahiz eta plazan eta jendaurrean kantatzetik nahiko askatua bizi 1962az gozotik, eta bertsolari jaialdietan ia parterik hartu gabe (9).

Gero, nortasun poetiko bere-berea du Basarrik: Dramatizazio handikoa gehienetan erretorikaz baliatuz; lirikotasun ezta gutxiagotan, batez ere pertsona maitagarriez mintzo zaigunean; herri filosofia ederra du, tradizioaren mundu-ulerkuntzaz ari zaigunean batez ere, esaldi anaforikoak askotan mamituz.

Azkenik, hiru gauza, Basarriren aiurria eta prestakuntza adierazten digutenak: bat, lagunartean-eta kantatzeko ereduak sortu izan zituela, batez ere gaz-

(7) IDEM, *ibid.*, 378 or.

(8) LEKUONA, J.M., "Pedro Mari Otaño: Lore-jokoetako poeta bat Hegoaldean", *Antoine d'Abbadie, 1897-1997*, 1997, Eusko Ikaskuntza-Euskaltzaindia, 533-534 or.

(9) LEKUONA, J.M., "Jendaurreko bertsolaritz" *Ahozko Euskal Literatura*, 1982, Erein, Donostia, 134 or.

tetan: adibidez, Zarautzi eskainitako bertsoak, edota Oiartzungo Aritxulegin asmatutakoak, han-inguruan gogoz kantatuak eta han-hartan buruz ikasia (10). Bi, bada doinu bat, Basarrik berak sortua omen dena, J. Dorronsorok “Bihotz gureko Tolosa zaharra” hitzekin dakarrena (11) horretan erakutsiz musika gaetan bertsolariak zuen prestakuntza. Eta hiru, Basarrik une jakinetan egin ohi zuen “prosa rimada” deiturikoa (12).

Ezkerretik eskuinera: Xabier Perez “Euzkitze”, Ignacio Eizmendi “Basarri”, Andoni Egaña.

(10) EIZMENDI, I., *BASARRI*, ibid., 98, 346 or. LEKUONA, J.M., *Oiartzungo kantutegia bertako herri memoriatik*, 1999, “Oiartzungo Udala”, 164, 208, 262-263 or.

(11) DORRONSORO, J., *Bertso doinutegia*, 1995, “Euskal Herriko Bertsolari Elkarteak”, III. t., 1399 or. Egileak dio: nork jaso: BASARRI. Baina entzun izan dut doinu hau Basarrik berak sortua omen dela.

(12) *Prosagintza errimatua* edo esan dakiok eardarazko *prosa rimada* honi. Nolakoa zen erakusteko, ez dut eskuera Basarriren eredurik. Argigarri moduan hemen ezarriko dut daukadan oroitzapena, eta neronek, Basarrik bezala, eginiko saiakera baten hasiera. Gogoan daukadana, hau da: prosagintza errimatuan, distikoak egiten zituela Basarrik, 21 silabakoak hain zuzen, eskema metrikoko honekin: 6+6+6+3 A; 6+6+6+3 A. Klimax oso gorakoa hartzen zuela, edozein hizlari sonatuk bezalatsu, etenak ongi markatuz eta errimen edo puntuen isuria ongi markatuz. Argigarri moduan, jarriko dugu hemen eredu bat, neronek Basarriren antzera egina. Mendaroko moja beltzetan eliza berri zenean, homilia *prosagintza errimatuan* egin nuen:

Berritze giroa/ gaur bizi duguna./ Berritze giroa/ Elizan.

Lekameek hemen /egindako lanak/ berrikuntza nahi/ du izan.

Lehenengo apaingarriak/ gehisko zirela ta./ txiro zirelata./ arindu.

Lekaime zintzoen/ gaurkoratze nahiak/ mirari eder hau/ egin du.

Eliza argitsu./ Eliza dotore./ barne-giroko e/zaugarri,

Mendaro txokoan/ gure moja beltzek/ kontzilio-bizi-/ tza berri:

Ormak zaharrak dira/ Berriak aldare./ atril, kutxatil i-/ rudiak.

Lehenengo koru beltza/ argiz txuritu du/ hemengo espiritu/ berriak.

1968-XII-1

Halatsu zen Basarriren hariera, “prosagintza errimatuan”, gogoan daukadanez.

2. Gaurko herri prosagintza Basarriren zordun

Honela mintzo da A. Zavala, Basarriren bertso-bilduma nahiko osoa argitaratu diguna eta honen artikulua-bilduma ondo baino hobeto ezagutzen duena: “Bertsolaritzak ezezik, gaurko erri prosak ere asko zor dio (Basarri)... Millaka idazlan dira. Oriek denak irakurri, aukeratu, kopiatu, sailkatu eta argitaratzea ez dago gizon baten eskuan” (13).

Balio desberdina damaie tolosar honek artikuluen edukinei, nahiz eta bi sail bereizten dituen hauen garrantzia gogoan: “gure erri-kirolen urte askoko historia... eta euskal liburu askori buruz (berak) emandako iritzia, gure literaturaren istori-moduko bat eginez” (14). Beraz, herri kirolei eta euskal literaturari buruzko datuak eta iritzia jasotzea da Basarriren prosagintzako ekarri nagusia.

Basarriren prosazko lan horiek sistematikoki argitaratuak ez daudenez, ezinezko zaigu gainbegiratu ematea, eta ezinezkoago azterketa egiten hastea, puntu jakinetan bederenik. Bere garaian aztertu genuen Bertsolaritzari buruz autorearen liburua, eta handik atera ere bai “Basarriren bertsolarj proiektua”, lehen aipatu dugunez. Argitaratu den gai bakarra bertsolaritzakoa denez, ezinezkoa zaigu gainerakoak arakatzea. Baina ez, aurretik Zarauzkoaren eragina era zabalean eta orokorki aipatu gabe: “Nik, esango digu A. Zavalak, jende asko jarri dut idazten. Baiña orietako asko Basarriren sailaren irakurleak zirela ez dut dudarik egiten” (15). Prosagintzan ere eskola moduko bat sortu du Basarrik, euskara bizia eta esperimintuzkoa eginarazten dituen, fraseologia tradiziozkoa gauzatuz.

Gure inguruko goralmena egiteko, bada erranmolde bat, honela dioena: “Horrelako gizon-emakumeek ez lukete sekulan hil behar”. Halatsu zen Basarri komunikatzailearen kasua ere. Baina gauza bat da geuk nahiko genukeena eta bestea bizitzaren legea, gogorra eta hautsezina.

Iñaki Eizmendi Manterola, Errezilen jaioa 1913-XI-27an, Zarautzen zen du zaigu, 1999-XI-4an. Bertsolari garrantzitsua XX. mendean, herri prosalari ereduakoa gerrondoan, euskaltzain ohorezko: goian bego.

Juan Mari Lekuona

(13) A. ZAVALA, Honoris Causa doktore izendapenean, doktore berriaren hitzaldian, ZEREMONIALA, (Deustu, 1999-XI-17), 31 or.

(14) IDEM, ibid.

(15) IDEM, ibid.

NUNDIK? (*)

Basarri,
 Nundik datorkit
 Su hori?
 Bularrak erretzen dauzkit;
 Ez nauke mintzatu gabe;
 Bainan zurekin hain naiz herabe...

Basarri,
 Nundik datorkit
 Su hori?
 Deus ez naizela badakit:
 Ixildu behar ninteke,
 Zu gorai patu gabe ez nauke...

Zure hats aberatsak bero ezadala
 Bai eta sutan ezar zure den bihotza!
 Zure ganat pindarka badoakitala!...
 Gaur zure goresmenak gora erran bitza.

Munduan pekoz gora dire gauzak oro.
 Jadanik gauz orotaz naiz dudatzen ari.
 Kiresterat banoa... Zerk ba unki liro?
 Zerk pitz nere bihotza? Zer? Nork? Zuk, Basarri.

Ikusi izan zaitut atzo, Domintxinen.
 Zure hats azkarrari pertsua zarion...
 Eleketa bezala lasai ari zinen.
 Bakotxak harriturik «hau gizona» zion.

Zure hatsak ez zauzkan eleak botatzen.
 Ez, Euskaldun mendien usaiño gozoa,
 Abendaren indarra, nituen aditzen,
 Haize-hego epela eta itsasoa.

Sort-Herria zaion zure ahorari.
 Zu behin ikusirik ez deia ametsa?
 Zoin ahalgetzen naizen erranez: Basarri!
 Ametsezko hatsa!...

(*) *Biziaren olerkia*, 37, 38 orr. Gero. Euskal liburuak. Ediciones Mensajero.

Basarri,
Nundik daukazu
Hats hori?
Nundik duzun erradazu,
Odol kea bezein suhar,
Itsas haizea bezenbat azkar?

Basarri,
Nundik daukazu
Hats hori?
Bainan ez ote zaizkitzu,
Gerlan hil Euskalduneri
Joan azken hatsak, zuri etorri?

Iratzeder
18-9-38